

Fürst, Ryszard

"Istorija russkoj żurnalistiki XVIII-XIX wiekow", W. Bieriezina, A. Diementiew, B. Jesin, A. Zapadow, N. Sikorski, pod red. prof. A. Zapadowa, Moskwa 1963 : [recenzja]

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 4/2, 179-181

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

I

W. Bieriezina, A. Demientiew, B. Jesin, A. Zapadow, N. Sikorski: *Istorija russkoj żurnalistiki XVIII—XIX wiekow* pod red. prof. A. Zapadowa, Moskwa 1963, ss. 516.

Pod powyższym tytułem ukazał się w ZSRR podręcznik przeznaczony do użytku studentów szkół wyższych. Jest to ważne wydarzenie dla historyka prasy specjalizującego się w problematyce rosyjskiej.

Autorzy podręcznika zwracają uwagę, że w Rosji samodzielne badania prasoznawcze nie wychodziły poza ramy prac bibliograficznych i systematyzacyjnych. Prasoznawstwo jako dyscyplina naukowa występowało skromnie na marginesie badań nad literaturą lub rozwojem krytyki literackiej. Osobno prowadzone były badania nad cenzurą. Pewne próbki całościowego omówienia prasy zawierała praca I. Iwanowa: *Istorija russkoj kritiki*, t. 1—4, SPb. 1898—1900, a także wielotomowe wydawnictwo *Istorija russkoj litteratury XIX w.* pod redakcją D. Owsiannikowa-Kuligowskiego, SPb. 1908—1910. Dopiero po rewolucji możemy odnotować odrębne omówienie prasy periodycznej pióra prof. W. Jewgienijewa-Maksimowa pt. *Oczerki po istoriji socjalistycznej żurnalistiki XIX w.*, wydanej w 1927 r. Lecz w niej także wybijają się na czoło literaturoznawcze zainteresowania autora. Nieprzypadkowo zresztą, bowiem uwzględniając specyfikę warunków politycznych w Rosji, postępowa problematyka polityczna była mocno sprzęgnięta z wielką literaturą rosyjską.

Próbie monograficznego ujęcia poszczególnych periodyków możemy odnotować w pracy zbiorowej: *Russkaja żurnalistika. Szestidiesiatyje gody*, wydanej w 1930 roku. (Nie biorę tu pod uwagę pracy W. Rosenberga *Iz istoriji russkoj pieczati. Organizacija obszczestwiennogo mnienija w Rosiji i niezawisimaja biespartijnaja gazieta „Russkije Wiedomosti” (1863—1918 g. g.)*, Praha 1924.) Inną monografią poświęconą prasie jest trzytomowa praca Jewgienijewa-Maksimowa o „Sowriemienniku”, wydana w latach 1934—1939. Pewne ślady zainteresowania prasą możemy odnotować w publikacji zainicjowanej przez Wydawnictwo Państwo-

we w 1929 roku pt. *Oczerki po istoriji russoj kritiki*, redagowanej przez A. Łunaczarskiego i W. Polańskiego (wyszły zaledwie dwa tomy). Inicjatywę tę ponowiono w r. 1941, kiedy to został złożony do wydawnictwa tom *Istoriji russoj żurnalistiki i kritiki*, w którym zasadniczy wykład został doprowadzony do lat 40-tych XIX wieku, przygotowany do druku przez zespół autorów w składzie: G. Gukowski, W. Jewgienijew-Maksimow, N. Piksanow oraz J. Jampolski. Tom ten nie ukazał się wówczas w druku i ujrzał światło dzienne dopiero w 1950 roku po ponownym przedrukowaniu przez częściowo zmieniony zespół autorski.

Od czasu ukończenia drugiej wojny światowej rejestr prac poświęconych badaniom periodyków powoli rozszerza się, lecz zasięg zainteresowań w tych badaniach, jak wskazują autorzy podręcznika, jest nadal niepełny i wąski. Lukę tę miał właśnie wypełnić omawiany przez nas podręcznik.

Warto zwrócić uwagę na dwoiste — stąd nieprecyzyjne dla nas — znaczenie terminu rosyjskiego „żurnalistika”, który może oznaczać zarówno publicystykę, jak i dziennikarstwo. Terminem najbliższym naszemu pojęciu „historia prasy” byłoby określenie — „istorija periodycznej pieczati”. Stąd „istorija żurnalistiki” nie musi oznaczać „historii prasy”, a raczej publicystyki, zawartej w grubych tomach periodyków o charakterze literackim, w dziewiętnastowiecznym pojęciu tego słowa.

Podstawowe założenia periodyzacji rozwoju prasy rosyjskiej zostały oparte na wypowiedzi W. Lenina o prasie robotniczej. Są to następujące okresy: szlachecki — 1825—1861, burżuazyjno-demokratyczny — 1861—1895 oraz okres proletariacki — od 1895 do czasów ostatnich. Miały się one wiązać z poszczególnymi etapami ruchu wyzwolenczego Rosji w walce z ustrojem monarchistycznym. Dlatego pierwszy rozdział zawiera rozwój prasy rosyjskiej do r. 1825, drugi do lat czterdziestych XIX wieku, następny traktuje o prasie lat sześćdziesiątych tegoż wieku, a ostatni omawia okres do 1895 roku. Lecz autorzy potraktowali, nie bez racji, ten podział umownie i dla nas daleko ważniejsza będzie periodyzacja stosowana przez nich wewnątrz rozdziałów. I tak historia prasy rosyjskiej poczynszy od wydawnictw Piotra I (1703) mierzona jest następującymi węzłowymi etapami: czasy Katarzyny Wielkiej (1769) oraz działalności wydawniczej N. Nowikowa (1770—1780), przełomu XVIII—XIX wieku (1800—1810), wydawnictwa periodyczne po wojnie 1812 roku, działalność wydawnicza dekabrystów do 1825 r., okres szczególnego terroru stosowanego wobec prasy „ponurego siedmioletnia” (1848—1855), okres odgórných reform społecznych (1855—1861), prasa okresu względnej liberalizacji 1870—1880 z uwzględnieniem również nielegalnej publicystyki tego okresu. Całość kończy się informacją o początkach prasy

robotniczej w Rosji i działalności publicystycznej proletariackiego pisarza i działacza Maksyma Gorkiego.

W omawianym podręczniku zostały uwzględnione w zasadzie wszystkie podstawowe czasopisma literackie, reprezentujące mniej lub bardziej oryginalne oblicze lub kierunek. Mamy więc działalność Nowikowa i Polewoja, publicystykę słowianofilów i zapadników, „Wiestnik Jewropy”, „Sowriemiennik”, „Otiestwestwiennyje Zapiski”, publikacje narodników, legalne i nielegalne, prasę Bułgarina, Katkowa i Suwarina.

Uwaga autorów koncentruje się przede wszystkim na postępowym nurcie. Prasa liberalna względnie reakcyjna została uwzględniona w większym lub mniejszym stopniu, stanowiąc dla tego podstawowego nurtu mniej lub bardziej malownicze tło.

Podręcznik zawiera fakty, informacje o ogólnym rozwoju prasy, o cenzurze rosyjskiej (warto przy okazji zwrócić tu uwagę na fragment omawiający społeczne szkody działalności tzw. Buturlinowskiego Komitetu). Lecz mimo wszystko uwaga autorów podręcznika koncentruje się na treści postępowej publicystyki rosyjskiej, ukazaniu ewolucji ideologii postępowej inteligencji rosyjskiej. Z kontekstu ogólnego wywodu wyławiane są czołowe postacie luminarzy tego ruchu ideowego, na których skupiła się cała uwaga autorów. Również ze względów dydaktycznych z ogólnego rozwoju prasy wyjęte zostały poszczególne periodyki, przede wszystkim postępowe, aby każdy z osobna poddać odrębnej analizie.

Przewaga elementów analitycznych nad syntezą powoduje zamazywanie ogólnego obrazu rozwoju prasy rosyjskiej. Fakty mające pokazać wzajemnie warunkujące zjawiska, nazwijmy to „prasowe”, zamiast stać się wątkiem podstawowym, pełnią rolę ogniwa łączącego analityczne opisy poszczególnych dzienników lub publicystów. Nie pozwala to na uchwycenie zróżnicowania w stawianiu problematyki społecznej przez poszczególne organy prasowe, uchwycenia wzajemnego ich wpływu na siebie. Środowiska dziennikarskie, pomimo dzielących ich różnic ideowych i politycznych, stanowiły pewną całość i nieprzypadkowo reakcjonista Katkow wyczulony na tego rodzaju zjawiska uknuł „zabójczy” (w warunkach carskiej Rosji) termin — „nadpolnaja” i „podpolnaja pieczat”, wskazując miłośniczwie panującemu monarsze na istniejące zjawisko powiązań między liberalną a nielegalną rewolucyjną prasą.

Omawianie takich postaci, jak Bułgarin, Katkow, Suwarin, obok postępowej publicystyki należy zawdzięczać wpływom, który wywarli oni na ton i polemikę ówczesnej prasy. Polemiki dziewiętnastowiecznej postępowej prasy rosyjskiej w swoim oddziaływaniu właściwie ograniczały się do środowiska nowo kształtującej się warstwy inteligenckiej.

Ryszard Fürst